

Історичні передумови статистичного дослідження державних фінансів

Розглянуто питання розвитку та становлення наукової думки у сфері дослідження державних фінансів. Систематизовано та згруповано погляди західних вчених-економістів. Визначено сфери наукових інтересів представників української фінансової школи.

Ключові слова: державні фінанси, система державних фінансів, статистичне дослідження, методологічні передумови, еволюція наукових поглядів.

Система державних фінансів є однією з основних складових фінансової системи будь-якої держави. Статистичне оцінювання державних фінансів неможливе без дослідження їх виникнення, розвитку, аналізу поглядів представників основних економічних течій і наукових шкіл, які зробили суттєвий внесок у формування сучасних поглядів на їхній зміст, сутність та структурні складові.

Питання розвитку та становлення системи державних фінансів привертало увагу багатьох відомих вітчизняних науковців, таких як Василік О. Д. [1], Федосов В. М. [2], Афанасьєв М. П. [3], Криворогов І. В. [3], Молдован О. О. [4], інші. Вони розглядалися закордонними вченими-класиками економічної науки (Ж. Боден [5], А. Сміт [6], Д. Рікардо [6], Дж. Кейнс [7]). Відомими сучасними закордонними дослідниками цих питань є Морено-Додсон Б. [8], Б'юкенен Дж. [4], Стігліц Дж. Е. [9], Габбард Р. Г. [10], інші. В їхніх працях розкрито передумови виникнення державних фінансів, проведено аналіз пов'язаних з ними основних течій та концепцій.

Проблема статистичного оцінювання державних фінансів в Україні є нагальною з погляду на недостатній рівень розвитку статистичної методології їх оцінювання, що зумовлено відносно коротким (20-річним) періодом існування державних фінансів в Україні. Актуальною, на наш погляд, є проблема ретроспективного аналізу змін поглядів на державні фінанси в країнах світу і в Україні. Дослідження цих проблем сприятиме розширенню теоретичної бази для подальшого удосконалення методології статистики державних фінансів в Україні.

Метою дослідження є осмислення основних теорій та концепцій стосовно формування державних фінансів, їх систематизація для подальшого формулювання задач статистичного оцінювання державних фінансів.

Державні фінанси є важливим елементом фінансової системи держави. На сьогоднішній день існує багато різних концепцій державних фінансів, але їх виникнення та формування нерозривно пов'язано з державою, її походженням та виконанням покладених на неї функцій. З поняттям "держави" тісно взаємодіють такі елементи державних фінансів як бюджетна система, фіскальна політика, державний кредит та інші. Концепції виникнення та розвитку держави складають основу те-

© А. В. Кукса, 2013

орії фінансів та бюджету, оскільки їх дослідження та аналіз необхідні для розуміння сутності системи державних фінансів, її появи, розвитку та удосконалення.

Фінансова наука, яка вивчає виникнення, розподіл, перерозподіл, використання та обмін централізованих та децентралізованих грошових фондів, базується на дослідженнях багатьох вчених-економістів. Звичайно, їхні результати не завжди мали вигляд сучасних концепцій та теорій, оскільки вчення про державні фінанси та фінансова наука як така виникли внаслідок суто практичних та прикладних потреб.

Термін "державні фінанси" нерозривно пов'язаний з поняттям "фінанси", яке вперше було застосовано в Італії у XIII ст. та означало обов'язкову сплату грошей. Ця сплата пов'язувалася з передачею частини доходу громадянина в розпорядження монарха, короля або іншого правителя на його утримання та на інші витрати державного характеру. Тобто під фінансами розуміли державне публічне господарство або господарство будь-якого державного утворення нижчого рівня: земства, міської общини тощо [11].

Так тривало майже до початку XV–XVI століть, коли у системі фінансів виокремились такі поняття як державні фінанси, державний бюджет, державний кредит та інші.

Сучасна західна фінансово-економічна наука розглядає державні фінанси, беручи за основу їхній економічний зміст та соціально-економічне значення. Теоретичні дослідження західних вчених-економістів є основою для розроблення податкової політики та фінансового законодавства сучасних держав.

Еволюція поглядів західних економістів на систему державних фінансів відбулася у декілька етапів, які графічно відображено на рис. 1.

Як бачимо з рис. 1, серед західних вчених-економістів існувало багато течій, кожна з яких має свій об'єкт і предмет дослідження; їхні представники зробили значний внесок у розвиток фінансової науки.

Одним з провідних вітчизняних спеціалістів у сфері державних фінансів був М. М. Алексеєнко (1848–1917), який опублікував працю "Погляд на розвиток вчення про податок у економістів А. Сміта, Ж.-Б. Сея, Рікардо, Сімонді та Д.-С. Мілля", окресливши в ній коло своїх наукових уподобань. Подальші дослідження з проблем оподаткування,

ІСТОРИЯ СТАТИСТИКИ

державного боргу та інших фінансових питань знайшли відображення у його працях “Організація державного господарювання”, “Державний кредит. Нарис наростання державного боргу в Англії та

Франції”, “Чинне законодавство про прямі податки”, “Прибутковий податок і умови його застосування” та ін. [12].

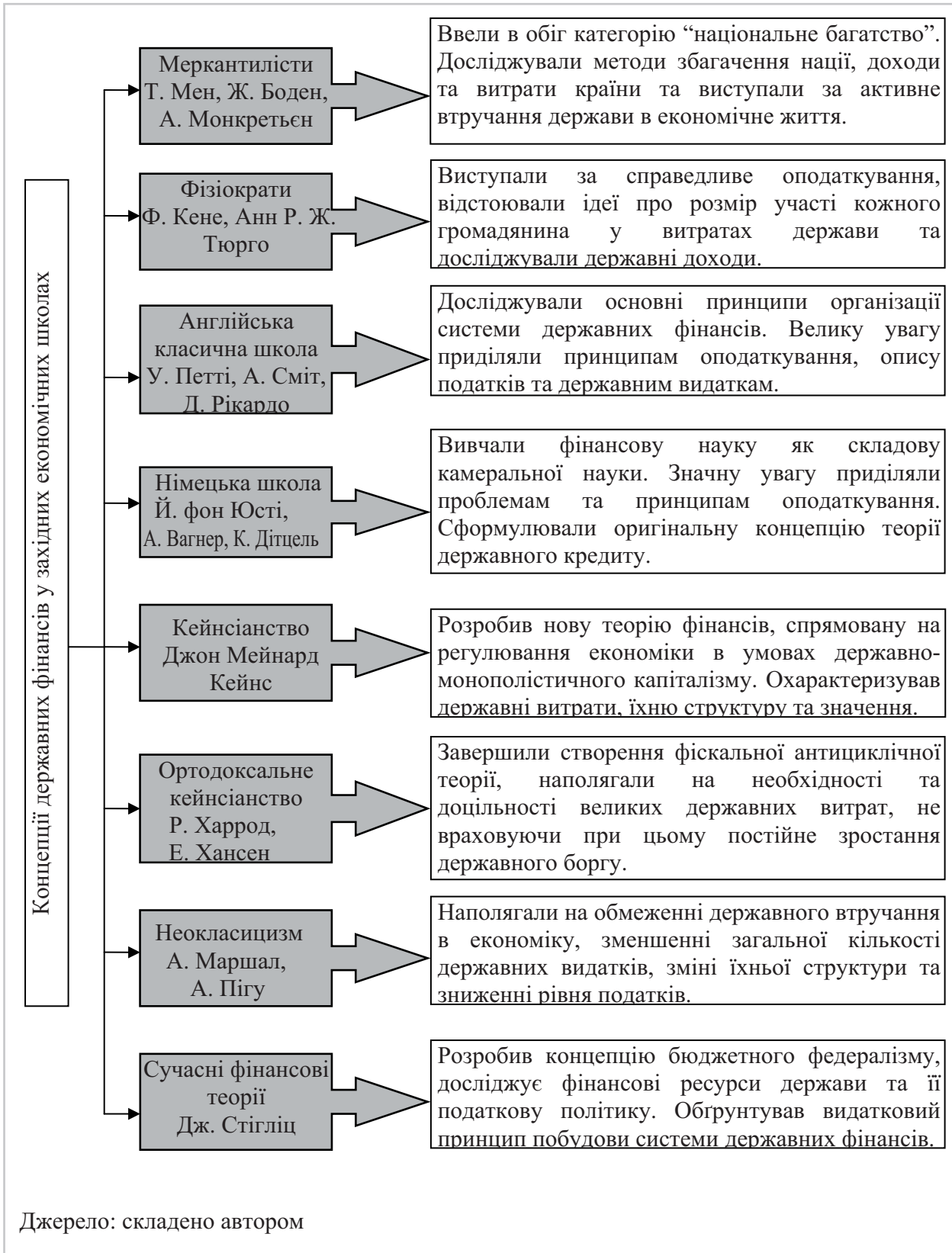

Рис. 1. Теоретичні концепції державних фінансів у західних економічних школах

М. Алексеєнко розробив концепцію державних доходів та концепцію оподаткування. Концепція державних доходів полягає в тому, що держава, виготовляючи (надаючи) специфічний товар (блага), має отримувати за це плату. Саме ця плата є доходом держави та в основному виражається у вигляді податків. Тому, на думку М. Алексеєнка, податок є вартістю державних послуг.

Згідно з концепцією оподаткування, податок, з одного боку, є елементом розподілу фінансових ресурсів, а з іншого – функцією держави. Найголовнішим завданням держави при оподаткуванні є встановлення індивідуального доходу, який є джерелом оподаткування, та оподатковування саме його. М. Алексеєнко визначав податок обов'язковим платежем, але зазначав, що має існувати мінімум, який не підлягає оподаткуванню, тобто ті грошові кошти, що витрачаються на задоволення базових потреб людини.

М. Соболев у “Нарисах фінансової науки” (1925 р.) не обмежувався дослідженням лише доходів та витрат держави. Ця книга містить 12 розділів, в яких увага концентрується на таких аспектах: фінансова наука та її підрозділи (II); державні витрати та доходи (III); податки та їхні елементи (VI-XIII); бюджет та бюджетне право (XIV); фінансове управління та контроль (XV); місцеві фінанси (XVI) та державні кредити (XVII). Щодо складових фінансової науки, то М. Соболев вважав, що “фінансова наука не обмежується лише теорією. Є в ній інші частини, а саме, фінансова політика, фінансове право та фінансова історія” [13].

Розвиток фінансової науки та її складових, у т. ч. науки про державні фінанси, активізується з другої половини XIX ст. В. М. Федосовим було проведено групування основних українських вчених-фінансистів кінця XIX – початку XX ст. за їхніми науковими інтересами (рис. 2) [2].

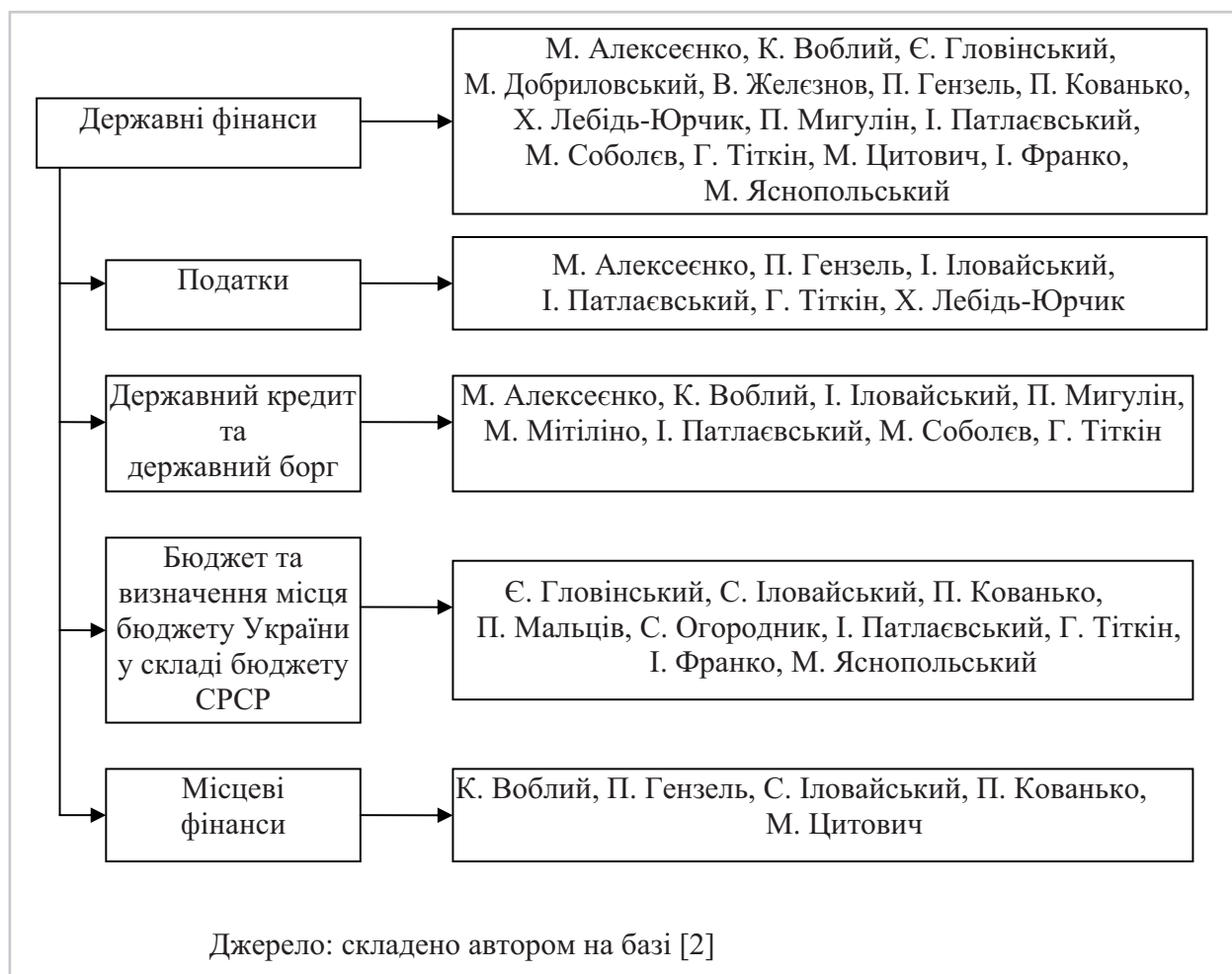

Рис. 2. Основні представники фінансової науки України та їхні наукові інтереси (кінець XIX – початок XX ст.)

Як бачимо з рис. 2, українські вчені найбільшу увагу приділяли дослідженням оподаткування, державного кредиту та державного боргу, бюджетної політики та місцевих фінансів.

На сьогоднішній день багато вітчизняних вчених-фінансистів також приділяють значну увагу дослідженню питань державних фінансів. Це насамперед О. Д. Василик, В. М. Опарін, Ю. В. Пасічник, В. М. Федосов та інші. Зокрема, О. Д. Ва-

силік вважає, що основними ланками системи державних фінансів є бюджетна система, цільові фонди держави, державний кредит та фінанси державного сектору економіки. Він дає визначення і детальну характеристику кожного елемента системи та визначає методи їх формування.

Отже, зазначимо, що в своєму розвитку наука про державні фінанси пройшла декілька етапів. Перший етап (X ст. до н.е. – V ст. н.е.) характеризується відсутністю системи державних фінансів, оскільки на той час не існувало постійного державного апарату, а тому і не було системи формування та використання доходів і витрат. Існували лише певні види доходів (військова здобич, натуральні податки, особисті повинності та ін.), але і вони використовувалися в основному на утримання війська.

Другий етап (VI ст. – XV ст.) розвитку вчення про державні фінанси характеризується певною вузькістю, оскільки державні фінанси того часу включали лише бюджетну сферу, тобто передбачали формування та використання бюджету.

Третій етап (XVI ст. – XVIII ст.) пов'язаний передусім з розвитком держави, оскільки тоді виникла потреба в появі нових ланок системи державних фінансів.

Четвертий етап (з XIX ст. по теперішній час) характеризується набуттям системою державних

фінансів такого вигляду, в якому вона існує в сучасному світі.

Як видно з проведеного дослідження, за декілька останніх століть відбулася суттєва трансформація поглядів стосовно ролі, змісту і складових елементів державних фінансів країн світу. На сьогоднішній день державні фінанси відіграють дуже важливу роль у фінансовій системі будь-якої країни, оскільки основна їх функція полягає у забезпеченні держави необхідними фінансовими ресурсами для виконання її соціальних, економічних та політичних функцій. Ефективне управління державними фінансами, їх розподілом та перерозподілом неможливе без своєчасної, достовірної та повної інформації про них.

Саме тому надзвичайно важливе значення має статистичне оцінювання державних фінансів країни, задачами якого є визначення обсягу, структури та динаміки державних фінансів; виявлення змін у структурі державних фінансів під впливом економічних, соціальних та політичних факторів; виявлення чинників, що впливають на формування статей доходів і витрат державних фінансів; аналіз виконання бюджету; вивчення фіскальної політики та її впливу на економіку; аналіз кожної окремої ланки державних фінансів тощо.

Список використаних джерел

1. Василик О. Д. Теорія фінансів [Текст] : підручник для ВНЗ / О. Д. Василик ; КНУ ім. Т. Шевченка. – К. : НІОС, 2001. – 416 с. : іл. – Бібліогр.: с.405-407 – ISBN 966-95321-5-9.
2. Федосов В. М. Теорія фінансів [Текст] : підручник / П. І. Юхименко [та ін.]; заг. ред. В. М. Федосов, С. І. Юрій. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 576 с. – Бібліогр. : с. 559-565. – ISBN 978-966-364-997-9.
3. Афанасьев М. П. Предпосылки формирования теории государственных финансов / Афанасьев М. П., Кривоногов И. В. // Вопросы государственного и муниципального управления. – 2008. – № 2. – С. 50–72. Бібліогр.: с. 72.
4. Молдован О. О. Державні фінанси України: досвід та перспективи реформ : [моногр.] / О. О. Молдован. – К. : НІСД, 2011. – 384 с. – ISBN 978-966-554-147-9.
5. Козлюк В. В. Історія економіки і економічної думки: від ранніх цивілізацій до початку XX ст. : [навч. посіб.] / За ред. В. В. Козюка, Л. А. Радіонової. – К. : Знання, 2011. – 566 с. – ISBN 978-966-346-902-7.
6. Ковальчук С. В. Фінанси [Текст] : [навч. посіб.] / С. В. Ковальчук, І. В. Форкун. – Л. : Новий Світ-2000, 2009. – 567 с. – (Серія “Вища освіта в Україні”). – Бібліогр.: с. 562-567. – ISBN 966-7827-77-1.
7. Дробозина Л. А. Финансы [Текст] : [учеб. для студ. вузов, обучающихся по экон. спец.] / Л. А. Дробозина [и др.] ; ред. Л. А. Дробозина. – М. : ЮНИТИ : Финансы, 2000. – 527 с. – ISBN 5-238-00067-7.
8. Public finance for poverty reduction : concepts and case studies from Africa and Latin America / edited by Quentin Wodon, Blanca Moreno-Dodson. – USA : The World Bank, 2007. – 504 p. – ISBN 966-500-210-4.
9. Стігліц Дж. Е. Економіка державного сектору / Дж. Е. Стігліц ; пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський. – К. : Основи, 1998. – 854 с. – ISBN 966-500-210-4.
10. Габбард Р. Глен Гроші, фінансова система та економіка [Текст] : підручник: Пер. з англ. / Р. Г. Габбард ; наук. ред. пер. М. Савлук, Д. Олесевич; Київський національний економічний ун-т. – К. : КНЕУ, 2004. – 889 с. – ISBN 966-574-692-8.
11. Фінансовий словник [Електронний ресурс] / Кафедра фінансів – Режим доступу : <http://fin.at.ua/publ/6-1-0-503>.
12. Небрат В. В. Наукова концепція державних доходів та оподаткування М. М. Алексеєнка [Електронний ресурс] // Історія народного господарства та економічної думки України (зб. наук. праць) – 2009. – Ч. 3 – Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua/books-text-10947.html>
13. Соболев М. Н. Очерки финансовой науки (Общедоступные беседы). – Харьков : Изд-во “Пролетарий”, – 1925. – 186 с.